

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Випуск 20

Рівне – 2010

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. – 333 с.

Ювілейний випуск наукової збірки «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» присвячений 70-ти річчю Рівненського державного гуманітарного університету.

Збірник містить результати наукових пошуків з актуальних проблем української та світової історії, виголошені на II Міжнародній науковій конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів 8–9 грудня 2010 року (Рівне, РДГУ, історико-соціологічний факультет).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне);

Шугасєва Людмила Михайлівна, доктор філософських наук, професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 26 листопада 2010 р.

Свідотство про державну реєстрацію: серія КВ № 15857-4329Р від 12.102009 р.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Остафова 29,
історико-соціологічний факультет РДГУ.

УДК 930 (477)

Сергій Синюк, аспірант Рівненського державного гуманітарного університету (науковий керівник к.і.н., доц. І.В. Мілясевич)

ДВІР ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬКОВИЧА ЯК ОСЕРЕДОК КНИЖНОЇ КУЛЬТУРИ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Резюме: *Стаття аналізує у збіраному та систематизованому вигляді як історичні джерела в яких відображені життя та праця Володимира Васильковича, а також його образ та рецепцію культурної спадщини в українській історіографії.*

Ключові слова: *книжна культура, культурні осередки, Середньовіччя, Волинь, джерельна база, історіографія.*

Резюме: *в статье анализируются собранные и систематизированные исторические источники в которых отображены жизнь и труды Владимира Васильковича, а также его образ и рецепцию культурного наследия в украинской историографии.*

Ключевые слова: *книжная культура, культурные центры, Средневековье, Волинь, источниковая база, историография.*

Summary: *The article shows and assembled in a systematic manner as historical sources which reflect the life and work of Vladimir Vasylykovich and his image and reception of cultural heritage in the national historiography.*

Key words: *literary culture, cultural centers, the Middle Ages, Volyn, resource materials, historiography.*

У пошуках витоків культурної ідентичності українського народу дослідники усе частіше звертаються до періоду Середньовіччя. Особливо цікавим часовим відрізком є доба Галицько-Волинської держави. Успадкувавши державницькі та культурні традиції Давньої Русі, збагативши їх та переробивши у відповідності до нових загальноєвропейських реалій, Галицько-Волинське князівство заклало одну з наріжних підвалин будівництва новітньої української культури.

Волинський князь Володимир Василькович (роки правління 1270–1288) та його культуротворча діяльність – одне із найчастіше згадуваних, але разом з тим – одне із найменш висвітлених явищ в історії Галицько-Волинської держави. В силу цілого ряду причин, попри детальне відображення його життя і діяльності у Галицько-Волинському літописі та ряді інших джерел, у більшості робіт, присвячених даній проблематиці Володимир Василькович згадувався лише побіжно.

Тематичні статті, присвячені окремим аспектам біографії Володимира Васильковича та культурного спадку його двору почали з'являтися тільки від початку дев'яностих років ХХ століття. Однак дані роботи розпорошені по чисельних збірниках і часописах, що значним чином утруднює бачення питання в комплексі. Перша, і єдина поки що, монографія, присвячена одному з аспектів діяльності Володимира Васильковича, вийшла у світ тільки 2009 року [20].

Виходячи із вищенаведеного, метою даної статті було показати у збіраному та систематизованому вигляді як історичні джерела, у яких відображені життя та праця Володимира Васильковича, а також його образ та рецепцію культурної спадщини у вітчизняній історіографії.

Основним історичним джерелом про князювання Володимира Васильковича є частина так званого «Галицько-Волинського літопису», яка розповідає про події 1270–1288 років – «Повість про Володимира Васильковича». Ця назва не є оригінальною, але досить часто вживається в науковому обігу (інший її варіант – «Літопис Володимира Васильковича»). В Іпатському списку 1425 року, за яким найчастіше цитується Галицько-Волинський літопис, її текст займає сторінки 578–610 [24], у Хлебніковському списку (вживається також назва «Острозький список») – міститься на сторінках 735–779 [38]. Ширшому колу зацікавлених текст пам'ятки доступний завдяки ряду публікацій: у львівському коментованому виданні А. Петрушевича 1871 року [4] та другому томі «Полного собрания русских летописей» 1908 року (репринт 1962 року) [29], в українських перекладах з Іпатського списку Т. Коструби (1936) [8] та Л. Махновця (1989 та 1994) [7; 24], російському перекладі О. Ліхачової (1981) [5]. Хлебніковський (Острозький) варіант «Галицько-Волинського літопису» двічі виходив в оригіналі – у виданні Українського наукового інституту Гарвардського університету (1990) [38] та у коментованому виданні за редакцією М. Котляра (2002) [6].

У науковій літературі точаться тривалі суперечки з приводу того, хто саме міг би бути автором «Повісті» (а відтак – і списки книг Володимира Васильковича). М. Грушевський припускав, що цю частину літопису створив княжий писець Ходорець (Федорець) [11, с. 184]. А. Генсьорський заперечував авторство Федорця, і висловлював упевненість у тому, що автор «був саме духовною особою а ще скоріше – монахом» мотивуючи це тим, що в аналізованому тексті частіше від попередніх фрагментів літопису цитується Святе Письмо, недужий князь порівнюється із біблійним Іовом, а при перерахунку заслуг князя основний акцент робиться на його милість до чернечої братії [9, с. 53]. В. Пашуто вважав автором цього фрагмента літопису володимирського єпископа Євсигнія [28, с.109–129]. В. Єрьомін, заперечуючи усі вищеперераховані гіпотези, припустив, що автором усього Волинського літопису був «чоловік начитаний, освоєний в практиці і традиціях літописної справи – вочевидь місцевий монах чи священик» [12, с. 183]. Втім, переконаність більшості вищеназваних дослідників у тому, що «Повість про Володимира Васильковича» неодмінно мусила б належати перу особи, наділеної духовним саном, може бути поставлена під сумнів. Світогляд секуляризованої епохи неодноразово шкодив вірному сприйняттю доби Середньовіччя. Адже в той час християнство було не стільки релігією, нехай і пануючою, скільки способом життя. Миряни були такою ж частиною церкви, як і священики, тож їх начитаність у книгах Святого Письма могла бути ніскільки не меншою. Хрестоматійний приклад – «Повчання дітям» князя Володимира Мономаха щедро насичене цитатами із церковної літератури.

Відтак, значно більшою мірою особливими прикметами автора «Повісті про хворобу і смерть Володимира Васильковича» можемо вважати його високу обізнаність з теорією і практикою тогочасної книжності та дивовижну близькість автора до самого князя. На сторінках повісті кілька разів бачимо літописця в таких місцях і ситуаціях, куди сторонній людині доступу не було. Так, описуючи заснування міста Каменця автор описує, як князь знаходить підтвердження свого задуму, читаючи уривок книги пророка Осії у Книзі пророків [24, с. 429]. У грудні 1287 року, вимушений хворобою князь залишає столицю під опікою боярства і єпископа Марка, а сам виїздить до Любomia в супроводі жони і найближчих слуг. Літопис супроводжує князя у цій поїздці [24, с. 437]. Більше того, літописець занотує навіть розмову Володимира і його дружини Ольги Романівни про княжий заповіт, явно не призначену для чужих вух [24, с. 438]. У жовтні 1288 року князь Володимир просить Ольгу

Романівну провести переговори віч-на-віч із польським послом Яртаком – і в літописному тексті цитується дана розмова [24, с. 441]! Надзвичайно детально описані останні дні і смерть князя в Любомлі 10 грудня 1288 року. Нагадаю, уся еліта князівства залишилася у Володимирі-Волинському, з князем були тільки двірські слуги і... княгиня Ольга Романівна [24, с. 444]. Отож, чи не занадто частими є ці збіги? Чи не варто припустити, що саме княгиня Ольга була автором «Повісті про Володимира Васильковича»? Втім, наразі ми не наполягаємо на цій гіпотезі, яка потребує окремого дослідження.

Цінну інформацію щодо внеску Володимира Васильковича та його оточення у розвиток книжної культури містять також приписки переписувачів на книгах, котрі походять зі скрипторію Володимира Васильковича та на їх копіях зроблених пізніше.

Передусім варта згадки приписка до «Повчань Єфрема Сирина» (протягом останніх десятиліть між дослідниками точилась дискусія щодо часу створення збереженого списку книги, про що буде сказано нижче): «У літо сьомої тисячі написалися книги ці за царювання благовірного цисаря Володимира, сина Василькового, онука Романового боголюбивим тивуном Петром [...] Сей був у той час тивуном у князя Володимира і був у нього син іменем Лаврентій. Його ж віддав учитися святым книгам, повчаючи апостольськими заповідями на всі часи, сам же строїв книги ці з великою ретельністю, в усі дні милуючи майстра» [14, с. 301]. З кількох рядків джерела довідуємось і про популярність книги та книжності при дворі Володимира Васильковича («Повчання Єфрема Сирина» не були ані обов'язковою літургичною книгою, ані підручником, тож призначалися для дозвільного домашнього читання) і про наявність у Володимирі Волинському доби Володимира Васильковича можливості «учитися книгам».

Не менш цінними є приписки до «Кормчої книги» 1286 року, відомі за копіями пізніших століть. В Арадському списку «Кормчої» приписка звучить так: «В літо 1286 списаний був сей монаканон (правильно – «номоканон» - С.С.) боголюбивим князем володимирським, сином Васильковим, онуком Романовим і боголюбивою княгинею його Ольгою Романівною. Амінь, кажучи, кінець. Богу нашому слава на віки вічні. Амінь. Пишемо ми ці книги, а господин наш поїхав до Ногая, а госпожа наша зостала у Володимирі». У Харківському списку майже аналогічний текст супроводжується продовженням: «бо через недугу змучилась вельми. Через те не можна було їй супроводжувати його» [27, 109–110]. Як влучно підкреслив С. Панишко відмінності у приписках свідчать про те, що 1286 року Кормча тиражувалася при дворі Володимира Васильковича одночасно кількома переписувачами.

Дотичними до теми джерелами, котрі дозволяють конкретизувати уявлення про сферу поширення та рецепцію книжної культури на Волині у другій половині XIII століття є археологічні знахідки. Про це, зокрема, свідчить археологічна інформація, систематизована в роботах С. Терського та М. Кучінка.

Якщо епіграфічні пам'ятки, розшукані на елементах будівель (голосники Успенського собору та плита при вході до Василівської церкви-ротонди у Володимирі; плінфа храму св. Івана у Луцьку), написи на підвісних княжих і боярських печатях (знайдені у Володимирі, Галичі, Перемишлі, Дорогобужі, Волині, Белзі, Дорогичині, Бересті, Пересопниці) та на печатках-перснях (донині відомо шість боярських пернів із зображенням птаха – з Молотівського скарбу, Устя Єпископського, Тустані, Жидичина та перстень з околищ граду Стіжок, зображення якого – вершинок з піднятим мечем та легенда «Юрієва печать» дозволяють атрибутувати його як княжий) можна вважати витворами інтелектуальної еліти того часу (наближених до князя та бояр майстрів-умільців, або ченців), то «Сжиков нож» (підписаний власником в Дорогичині), знайдений у Бересті гребінчик з абеткою, написи на гривнях (Висоцьк, Гнідава, Дорогобуж), використання кириличних літер як елементів гончарних клейм (Коршів – чотири клейма, Перемиль, Луцьк, Борисковичі), написи на іконках, хрестах-енколпіонах (відомо більше двох десятків на всій території Галицько-Волинських земель) незаперечно підтверджують поширення грамотності серед суспільних низів у досліджуваній період. Ще одним доказом є широка географія знахідок стилосів-писал. Відомо більше сорока таких знахідок на Волині. Писала знайдено у Пересопниці, Белзі, Луцьку, Львові, Звенигороді, Бересті, Дорогобужі. За допомогою писал тексти витискалися на воскових дощечках-церах, видряпувалися на кераміці, цеглі, штукатурці. Ними ж писали і на бересті [23; 35].

Згадки про волинського князя Володимира Васильковича у працях вітчизняних істориків є доволі частими. Як справедливо зауважує дослідниця зі Львова В. Фрис, «при кожній більш-менш обширній згадці про книжкову культуру княжих часів згадується про щедри дари [Володимира Васильковича] церквам» [36, с. 227]. Проте життєвий його шлях та політична, економічна, культуротворча діяльність висвітлена у обсягах далеко не достатніх.

Вже в одному з перших у новітній вітчизняній історіографії досліджень історії Волині – монографії Леоніда Крушинського «Исторический очерк Вольни» (1867) з особливою симпатією описана політична та культурно-просвітницька діяльність Володимира Васильковича [22, с. 67].

Протилежною виявилась оцінка засновника галицької школи істориків Михайла Грушевського. Вважаючи більш корисною для розбудови Галицько-волинського князівства експансивно-мілітарну політику Лева Даниловича, засновник галицької історичної школи згадував Володимира Васильковича в «Історії України-Руси» (1905) тільки спорадично, називав його князем, котрий «займав у політиці переважно пасивну роллю» [10, с. 104]. Особливо негативно М. Грушевський писав про своєрідний фінал політичного життя Володимира Васильковича – заповіт бездітного волинського князя: «волинський філософ з його знанням попереднього й заднього не дуже мудро поступив, давши себе повести своїм особистим антипатіям до талановитого й енергійного Льва і через сі антипатії подарувавши своє князівство, наче окрасу з своєї гардероби, нездарному Мстиславу, замість аби злучити своїм тестаментом Волинь з Галичиною і тим привернути давню силу й значінне Галицько-волинській державі. Лев і Юрій потрапили б ту силу й значінне репрезентувати!» [10, с. 105]. Зауважимо, що подібне трактування постаті Володимира Васильковича маємо ще у низці праць істориків, як вітчизняних так і зарубіжних (М. Брайчевський [2, с. 641], В. Пашуто [28, с. 110–112]).

Позитивну роль Володимира Васильковича Грушевський визнавав тільки в царині культури, погоджуючись «признати в Володимирі визначну свою культурність і гарний характером фігуру» [10, с. 105], та віддаючи належне князеві як меценату вітчизняної книжності, довкола якого гуртувалися кращі книжники його часу: «Як сам він з замишуванням віддавав свій вільний час копіюванню богослужбових книг, так і двір його, очевидно, був повний таких «філософів» і любителів книжного списання» [11, с. 183].

З такою односторонньою оцінкою ролі Володимира Васильковича не погодився учень М. Грушевського, дослідник Галицько-Волинської доби І. Крип'якевич. У фундаментальній праці «Галицько-Волинське князівство» (видаана по смерті автора 1984 року, друге – звільнене від цензурних спотворень видання вийшло друком 1999 року) він стверджував, що, на відміну від Лева та Юрія, Володимир Василькович являв собою «інший тип» князя, «був більш спокійний і зрівноважений, це давало йому перевагу серед князів» [21, с. 107].

1996 року з'являється перший науковий нарис біографії князя Володимира – «Життя і смерть Володимира Васильковича» Миколи Котляра [18]. У своїх пізніших роботах з проблематики галицько-волинського середньовіччя М. Котляр висвітлює роль Володимира Васильковича в забезпеченні стабільності в регіоні, економічного зростання Волині і примноження східноєвропейської культурної скарбниці. Варто звернути увагу на його порівняльну характеристику результатів княжіння Володимира Васильковича і галицьких Романовичів станом на завершення XIII століття: «Володимирське князівство було своєрідним оазисом благополуччя і добробуту загалу Волинської людності. Тоді як інші частини Галицько-Волинської Русі перебували в стані розрухи, великою мірою викликаною нерозумною і недалекою поведінкою своїх князів, синів Данила, що воліли вирішувати справи зовнішньої і внутрішньої політики єдиним шляхом – шляхом війни» [6, с. 26–27]. Наслідки такої діяльності, на думку вченого — більш ніж красномовні: «Коли в XIV столітті нащадкам Льва пощастить так-сяк на час сполучити Галич з Волинню, вони будуть змушені перенести столицю князівства до Володимира, бо Галич перебуватиме в занепаді» [6, с. 28]. У працях М. Котляра Володимир Василькович постає «мудрим і розважливим державним діячем, тонким дипломатом і, коли виникала у тому потреба, мужнім воїном і полководцем» [6, с. 26].

Починаючи з дев'яностих років XX століття в періодиці та наукових збірниках з'являється ряд статей, присвячених окремим аспектам діяльності Володимира Васильковича. Зокрема, правничі аспекти розглядалися в роботах Сергія Панишка [27]. Діяльності княжого скрипторію та його продукції присвячена ґрунтовна стаття Я. Запаска «Скрипторій князя Володимира Васильковича» [15]. Інші елементи книжкової культури Волині доби Володимира Васильковича розглядалися у статтях С. Синюка [30–32]. Навіть медики, спираючись на детальний літописний опис останніх місяців земного життя князя (і часом сприймаючи його надто буквально) спробували встановити смертельну хворобу князя [1]. Про Володимира Васильковича, як засновника міста Любомля Волинської області, неодноразово писав волинський краєзнавець Олександр Остап'юк [26].

Новий етап висвітлення українськими науковцями життя та історичної ролі Володимира Васильковича розпочався 2008 року із виходом у світ монографії Петра Кралюка «Філософ на троні» [20] (журнальний варіант, книгою монографія вийшла наступного року). Варто зацікавити назви розділів описуваної праці: «Життєвий шлях Володимира Васильковича», «Культурна діяльність Володимира Васильковича», «Володимир Василькович та Галицько-Волинський літопис», «Володимир Василькович як філософ», «Філософські погляди Володимира Васильковича: спроба реконструкції». Доктор філософських наук, професор Національного університету «Острозька Академія» написав в першу чергу про «... філософський спадок Володимира Васильковича», однак мова йде про чоловіка котрий «був не просто мислителем, а практичним філософом, котрий намагався реалізовувати свої ідеї. Адже в той час філософія трактувалася і як вміння мудро жити» [20, с. 70]. Відтак, для адекватного відображення світогляду Володимира Васильковича П. Кралюк, першим серед науковців, подає розгорнуту біографію волинського князя, супроводжуючи її детальним коментарем, який дозволяє читачеві (навіть не до кінця обізнаному у тонкощах східноєвропейського Середньовіччя) визначити місце трудів і досягнень Володимира Васильковича як в ряду сучасних йому явищ політики, економіки та культури, так і в історичній перспективі. Цінною видається нам думка про Володимира Васильковича, як воспреемника філософського світогляду і книжної культури Київської Русі [20, с. 52] та ідейного протопласта волинських княжих родів XVI–XVII століть – меценатів української культури [20, с. 84]. У кінцевому підсумку автор робить висновок: «...в особі Володимира Васильковича маємо дійсно цікаву і недостатньо поціновану фігуру в нашій історії» [20, с. 84].

Свого роду доповненням до описаної вище монографії можна вважати ще одну книгу П. Кралюка [19]. «Віднайдення Раю» за жанровим означенням – книга художня, проте написана з опорою на солідну наукову основу, що дає вагомі підстави віднести її до числа науково-популярних. У центрі оповіді – князь Володимир Василькович, волинський осередок книжності і та культурна атмосфера, у якій народився один із найвизначніших творів нашої давньої історіографії – «Галицько-Волинський літопис».

Книги Петра Кралюка – початок відновлення історичної справедливості щодо великого волинянина, гідного місця поруч із такими середньовічними государями як Людовик IX Святий Французький, Альфонсо X Мудрий Іспанський, Едвард I Англійський. Однак тема надто широка і значна, щоб бути вичерпно розкритою у двох книгах. Відтак, життєвий шлях Володимира Васильковича та його внесок у вітчизняну та європейську культуру потребують нових досліджень і нових публікацій. Чи не в першу чергу вимагають включення в український культурний простір діяльність Володимира Васильковича та наближених до нього книжників у сфері книжної культури, їх вплив на становлення вітчизняної бібліотечної справи, бібліографії з однієї сторони та історіографії — з іншої.

Джерела та література

1. Андрощук Ф. Се же бысть вторы Иевъ: болезнь князя Владимира Васильковича и ее библейские параллели / Ф. Андрощук, А. Чельстрем // *Ruthenica*. – № 6. – 2007. – С. 242–258.
2. Брайчевський М. Твори. – Т.1 / М. Брайчевський. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2004. – 718 с. – Бібліогр. в підрядк. прим.
3. Бугославский Г. Волинские рукописные Евангелия и Апостолы // Труды 9-го археологического съезда в Вильне 1893 г. – М., 1897. – Т.2.
4. Волинско-Галицкая летопись, составленная с концом XIII века / Издал и объяснил В. С. Петрушевич. – Львов, 1871.
5. Галицко-Волинская летопись [Пер. Ольга Лихачева] // Памятники литературы Древней Руси XIII века. – М.: Наука, 1981. – С. 236–425.
6. Галицко-Волинський літопис [За ред. чл.-кор АН України М. Ф. Котляра]. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 7–29. — Бібліогр. в підрядк. прим.
7. Галицко-Волинський літопис [пер. Л. Махновця]. – Львів: Червона калина, 1994. – 256 с.
8. Галицко-Волинський літопис / Пер. Теофіл Коструба. – Т. 1-2. – Львів: Вид-во І. Тиктора, 1936. – 96 с.
9. Генсьорський А. Галицко-Волинський літопис / А. Генсьорський. – К.: Видавництво АН УРСР, 1958. – 112 с. – Бібліогр.: с. 101–106 та в підрядк. прим.
10. Грушевський М. Історія України-Русі. – Т. 3 / Грушевський М. – К.: Либідь, 1993. – 608 с. — Бібліогр. в підрядк. прим.
11. Грушевський М. Історія української літератури. Т. III. / Грушевський М. – К.: Либідь, 1993. – 285 с. - Бібліогр. в підрядк. прим.
12. Ерѣмин И. Литература Древней Руси: источники и характеристики / И. Ерѣмин. – М.-Л.: Наука, 1966. – 264 с.
13. Запаско Я. Орнаментальне оформлення української рукописної книги / Я. Запаско. – К., 1960. – 248 с.
14. Запаско. Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга / Запаско Я.-Львів: Світ.-1995. – 480 с. – Бібліогр.: с. 458–467 (295 назв) та в підрядк. прим.
15. Запаско Я. Скрипторій волинського князя Володимира Васильковича / Я. Запаско // Записки НТШ №123. – Львів, 1995. – С. 123–128.
16. Исаевич Я. Д. Из истории культурных связей Галицко-Волинской Руси с западными славянами / Я. Исаевич // Польша и Русь. – М.: Наука, 1974. – С. 269–276.
17. Корнейчик И. Історія української бібліографії / І. Корнейчик. – [Х.]: ред.-видав. відділ Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с. – Бібліогр.: с. 312–374.
18. Котляр М. Життя і смерть Володимира Васильковича / М. Котляр // Котляр М. Історія України в особах. – К.: Либідь, 1996.
19. Кралюк П. Віднайдення раю / П. Кралюк // Кралюк П. Новий апокриф. – Рівне: [б.в.], 2008. – С. 125–255.
20. Кралюк П. Філософ на троні / П.Кралюк // Волинь. – 2008. – № 10. – С. 59–126.
21. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / Крип'якевич І. – Львів: Інститут Українознавства, 1999. – 220 с. – Бібліогр. в підрядк. прим.
22. Крушинский Л. Исторический очерк Волини / Л. Крушинский. – Житомир, 1867. – 148 с.

23. Кучинко М. Пам'ятки писемності середньовічної Волині / М. Кучинко, Г. Охріменко, Г. Савицький. Культура Волині і волинського Полісся княжої доби. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – С. 159–198.
24. Літопис Руський / [Пер. з давньорус. Л. Махновця; відп. ред. О. Мишанич]. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с. – Бібліогр.: у тексті та в підрядк. прим.
25. Логвин Г. Н. З глибини: Давня книжкова мініатюра XI–XVIII ст. / Г. Н. Логвин. – К., 1974.
26. Остап'юк О. З історії Георгіївської церкви м. Любомля / О. Остап'юк // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: матеріали VII міжнародної наукової конференції з Волинського іконопису. – Луцьк, 2000. – С. 23–25.
27. Панишко С. До питання про поїздку Володимира Васильовича в Орду у 1286 році / С. Панишко // Волинська книга: наук. зб. – Острогож, 2005. – С. 109–113 – Бібліогр.: с. 113 (9 назв).
28. Пашуто В. Очерки истории Галицко-Волынской Руси / Пашуто В.; АН СССР, Институт истории. – М.: Изд. АН СССР, 1950. – 330 с. — Бібліогр.: с. 307–315 та в підрядк. прим.
29. Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению императорскою археографическою комиссией: Т.2. Ипатьевская летопись. – М.: Типография М. А. Александрова, 1908. – XVI с.+938 ст.+87 с.
30. Синюк С. Бібліотека Волинського Князя Володимира Васильовича / С. Синюк // Вісн. Кн. палати. – 2009. - № 1. – С. 35–37.
31. Синюк С. Волинський князь Володимир Васильович і книжкова культура Волині XIII століття / С. Синюк // Житомиру – 1125 [матеріали Всеукраїнської науково-краснознавчої конференції, присвяченої 1125-річчю заснування міста Житомира (6-8 жовтня 2009 року, м. Житомир)] / Гол. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир: М.Косенко, 2009. – С.129–133.
32. Синюк С. Літописний список книг князя Володимира Васильовича як один з перших в Україні бібліографічних документів / С. Синюк // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 36–38.
33. Срезневский И. И. Древние памятники русского письма и языка (X– XIV вв.) // Известия по Отделению русского языка и словесности Санкт-Петербургской АН. – СПб., 1861–1863. – Т. 10.
34. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – К.:Либідь, 1991. – 718 с.
35. Терський С. Про писемність в містах Західної Волині X–XIV ст. /С. Терський //Львівський історичний музей. Наукові записки. – Вип. 5. – Львів, 1996. – С. 74–95.
36. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. / В. Фрис. — Л.: Львів. нац. ун-тет ім. Івана Франка, 2003. –188 с. — Бібліогр. в кінці розд. та в тексті.
37. Шевчук В. Із вершин та низин /В. Шевчук. – К.: Дніпро, 1990. – 400 с.
38. The Old Rus' Kievan and Galician-Volhynian Chronicles: The Ostrozhkyj (Khlebnikov) and Četvertyn'skyj (Pogodin) Codices (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Vol. VIII). Harvard: University Press, 1990. –391p.

УДК 261.5: 262.7 (477.81) «15/16»

Наталія Лопатська, к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії та методики викладання суспільних дисциплін ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. С.Дем'янука»

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ СТАТУСУ ДЕРМАНСЬКОГО МОНАСТІРЯ У КІНЦІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Стаття присвячена дослідженню і визначенню особливостей еволюції статусу Дерманського Свято-Троїцького монастиря на Волині у кінці XVI – першій половині XVII ст.

Ключові слова: Дерманський Свято-Троїцький монастир, чернецтво, міжконфесійна боротьба, статус, унія, антиуніатська опозиція.

Статья посвящена исследованию и определению особенностей эволюции статуса Дерманского Свято-Троицкого монастыря на Волыни в конце XVI – первой половине XVII в.

Ключевые слова: Дерманский Свято-Троицкий монастырь, монашество, межконфессиональная борьба, статус, уния, антиуниатская оппозиция.

The article is devoted to research and determination of the features of evolution of status of the Derman Holy Trinity Monastery in Volhynia at the end of 16th century and the first half of the 17th century.

Key words: the Derman Holy Trinity Monastery, monasticism, interconfessional fight, status, Union, Union opposition.

Здавна на українських, а також волинських землях, чернецтво вважалося найавторитетнішою верствою духовенства. У суспільному житті дана категорія людства також займала особливе місце, тому не дивно, що процеси політичного характеру досить часто відбувалися за їх участі. Це спостерігалось під час роботи синодів, сеймів, з'їздів тощо. Рішення, що приймалися на них, нерідко впливали не лише на репрезентантів духовного кліру, а й ставали обов'язковими для світських осіб. Це випливає із специфіки тогочасного укладу суспільного життя, оскільки монастирі перебували у власності князівських та магнатських родів. Представники ж волинського нобілітету часто були презентовані у колах духовенства, а світські шляхтичі мали доступ до апаратів центральної та місцевої влади.

Метою даного дослідження є простеження і визначення особливостей еволюції статусу Дерманського Свято-Троїцького монастиря на Волині у кінці XVI – першій половині XVII ст.

Необхідно зауважити, що питанню функціонування релігійних осередків, діяльності їхніх патронів у період міжконфесійного протистояння на українських землях присвячено чимало праць [10; 11; 14; 19]. В контексті культурно-освітніх, суспільно-політичних, релігійних подій на українських землях та Волині, зокрема, Дерманський монастир згадується у працях С. Горіна [3; 4], М. Довбищенка [10], П. Кралока [8], І. Мицька [9], О. Фотинського [17] тощо. Однак спеціальних досліджень, які б детально висвітлювали та аналізували еволюційні тенденції у статусі Дерманського монастиря наприкінці XVI – першій половині XVII ст. на сьогодні важко віднайти, тому дана проблема залишається відкритою темою наукового дослідження.

У досліджуваній період в історії Дерманського монастиря відбувались значні зміни, пов'язані із внутрішньою структурою та організацією. Обитель через її представників залучалася до процесів загальнодержавного характеру, які проходили в межах волинських земель. У цей час розпочинається гостре протиріччя між уніатами та православними. Князь В.-К. Острозький – послідовний прихильник останніх намагався не лише фінансово підтримувати своїх підопічних, а й політично легалізував та зміцнював статус православних осередків. Така тенденція безпосередньо вплинула на функціонування монастиря у Дермані. У період міжконфесійних протиріч князь В.-К. Острозький намагався якнайшвидше провести реорганізацію чернечих осередків у межах своїх володінь, щоб об'єднати їх у спільноті, тобто, духовні осередки з

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Нагірний Віталій (Краків, Польща)

Ятвязький похід галицько-волинських князів 1248/49 року: перебіг і результати 3

Ващук Дмитро (Київ)

Пограниччя у Великому князівстві Литовському: від конфлікту до правового вирішення 6

Бартош Іван (Ніжин)

Татарський фактор у Литовсько-Московському протистоянні (1474–1480 рр.) 8

Денисюк Василь (Луцьк)

Волинський селянин проти польського шляхтича:

соціальна природа конфлікту у Луцькому повіті в 1795–1860 рр. 10

Трофімук Тетяна (Луцьк)

Удосконалення законодавчої бази виконання рекрутської повинності єврейським населенням

Правобережної України у 20–50-х рр. XIX ст. 13

Гальчинський Богдан (Київ)

Формування засад демократичного світогляду М. В. Лисенка

в умовах українського національного відродження середини XIX ст. 17

Желізняк Василь (Кременець)

Губернатор в системі управління Правобережної України 20

Буліга Микола (Луцьк)

Юридичне забезпечення виборів до Державної Думи царської Росії

(за матеріалами Волинської губернії) 22

Іваненко Оксана (Київ)

Участь учених-природознавців Харківського університету

в міжнародних наукових форумах на початку XX ст. 25

Хома Іван (Львів)

1-ий полк Січових Стрільців під командуванням Є. Коновальця (березень–квітень 1918 р.):

від створення до розформування 28

Мягка Ольга (Миколаїв)

Національно-культурний розвиток польської національної меншини

Південної України в 20-х рр. XX ст. 32

Терещук Марія (Рівне)

Здобуття вищої освіти українцями Галичини у 1919–1924 роки 35

Гуменюк Оксана (Рівне)

Церковні процеси на початку Другої світової війни

в новоприсєднаних землях (вересень 1939–червень 1941 рр.) 38

Кокошко Федір (Миколаїв)

Колабораціонізм в роки війни.

Військові формування в складі вермахту і військ СС 41

Ляхно Віта (Полтава)

Місцева окупаційна преса Полтавщини про виїзд і перебування

української робочої сили в країнах Третього Райху 43

Маринченко Ганна (Миколаїв)

Релігійно-церковне життя у Південній Україні в повоєнний період 46

Бойко Вікторія (Луцьк)

УРСР в структурах ООН у післявоєнні роки 48

Ревенко Віра (Миколаїв)

Організація і діяльність сільської художньої самодіяльності

повоєнного періоду в Південній Україні (1945–1955 рр.) 51

Ляхно Олександр (Полтава)

Партійно-державна репресивна політика щодо Спільки Церков ЄХБ у 1960–1980-их роках 54

Середюк Тетяна (Івано-Франківськ)

Вплив еміграційних процесів на родинні відносини українського населення

в кінці XX – початку XXI століття (на прикладі Івано-Франківської області) 57

Ніжник Альона (Рівне)

Правове становище пізньопротестантських конфесій

на українських землях у другій половині XIX – початку XX ст. 60

Грипич Світлана, Білявцева Ольга (Рівне)

Бібліографія культури України доби незалежності як основа підготовки

фахівців-культурологів (на прикладі фондів наукової бібліотеки

Рівненського державного гуманітарного університету) 63

Булига Ірина (Рівне)

Державно-конфесійні відносини в Україні: проблеми та перспективи 68

Коржик Ольга (Луцьк)

Роль державних структур у реалізації міграційної політики на Волині 71

СЕКЦІЯ II. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Коберник Ніна (Рівне) Соціально-культурні передумови формування світогляду Кирила і Мефодія	74
Юсупович Адріан (Jusupović Adrian) (Варшава, Польща) Zasięg terytorialny ziemi drohickej w średniowieczu	77
Ісмаїлова Ленора (Луцьк) Характер взаємовідносин Кримського ханства та Османської імперії (70-ті роки XV–XVI ст.)	80
Степонавичене Лирия (Вильнюс) (Литва) Некоторые особенности реализации норм залогового права (в первые годы действия второго литовского статута)	83
Степанов Дмитро (Москва) Отечество и народ. Польское протонациональное самосознание и Освободительная война украинского и белорусского народов 1648–54 гг.	88
Шеретюк Руслана (Рівне) Імперське законодавство кінця XVIII ст. як джерело політики російського самодержавства щодо Уніатської церкви	91
Блох Юлія (Рівне) Лейбористська еліта британського суспільства: оцінка зовнішньополітичних кроків країни на початку XX століття	95
Мишков Віктор (Рівне) Російська Православна церква та старообрядництво: шляхи та проблеми об'єднання	98
Клим'юк Уляна (Івано-Франківськ) Погляди Романа Дмовського на розвиток ідеї польської державності під час Першої світової війни	101
Кузьбіда Малгожата (Kuźbida Małgorzata) (Перемисьль, Польща) Zarys dziejów ukraińskiej polityki międzynarodowej: analiza porównawcza z okresu Ukraińskiej Republiki Ludowej jej wpływ na współczesność w kontekście rozwoju doktryny państwowej	104
Щавлінський Микола (Мінськ, Республіка Білорусь) Формирование белорусских частей в Одессе в контексте создания белорусской государственности (1917 – 1919 гг.)	107
Кукса Олександр (Мінськ, Республіка Білорусь) Создание советских республик Белоруссии и Украины в начале 1919 г.: отличия и закономерности	109
Сай Галина (Рівне) Експеси й погроми євреїв у Другій Речі Посполитій (1918 – початок 1920-х років)	111
Бунечко Сергій (Рівне) Політико-правове становище національних меншин Польщі та їхні майнові права (1918–1939 pp.)	114
Бородинська Ліна (Рівне) Культурницька діяльність євангельських християн у Польщі (1918–1939 pp.)	117
Сидорик Надія (Івано-Франківськ) Німецька національна меншина Польщі в зовнішній політиці Німеччини (1919–1939 pp.)	120
Чорненький Роман (Івано-Франківськ) Мисливство як елітарний засіб відпочинку населення Станиславівського воєводства (1921–1939 pp.)	124
Цьвєнк Хенрик (Święk Henryk) (Ченстохов, Польща) Polacy i Rosjanie. Historyczne aspekty skomplikowanych stosunków	127
Мігун Дмитро (Мінськ, Республіка Білорусь) Планы нацистского руководства Германии в отношении Беларуси и Украины в преддверие Второй мировой войны	130
Афоніна Ірина (Київ) Культурно-масові заходи як чинник впливу на формування історичної пам'яті про Другу світову війну в американській та радянській зонах окупації Німеччини (1945–1949 pp.)	135
Оксамитний Юрій (Луцьк) Радянсько-ізраїльські відносини під час палестинської війни 1948–1949 pp.: військово-технічні аспекти	137
Разіцький Віталій (Кременець) Особливості втілення в життя завдань інформаційної політики США в Саудівській Аравії у 40–50-х pp. XX ст. історичної пам'яті суспільства	140
Десятничук Ігор (Рівне) Суспільні процеси в Чехословаччині в 60-х pp. XX ст. як передумови кризи 1967–1970 pp.	144
Віруцька Світлана (Рівне) Події 1968 року в Чехословаччині: югославський резонанс	146
Слесаренко Андрій (Рівне) Прореформаторські та антиокупаційні виступи державно-партійного керівництва й громадськості в Чехословаччині (друга половина 1968 р.–1969 р.)	149
Мартинчук Інна (Рівне) Внутрішньополітичні реалії Словаччини 1993–1998 pp. в оцінках представників євроатлантичних структур	152
Загарій Андрій (Ізмаїл) Економічна співпраця України та Росії в 2000-х роках	156

Гайдукевич Анастасія (Рівне)	
Історична політика Росії та Польщі кінця XX – початку XXI ст.: шлях до порозуміння?	160
Давидчук Сергій (Рівне)	
Візит А. Лібермана 4–9 грудня 2009 р. до України та його значення для розвитку українсько-ізраїльських відносин	163
Кошій Юлія (Київ)	
Проблема Гібралтару в контексті інтеграції Іспанії в НАТО	166
Філіпчук Ігор (Рівне)	
Філософські ідеї Карела Косіка та Івана Світака	170
Постоловський Руслан (Рівне)	
Чеські демократичні традиції у вимірі історичної пам'яті суспільства	171
Троян Сергій (Рівне)	
Цивілізаційні особливості України у вимірі глобалізації	177
Киридон Алла (Київ)	
Колорит пам'яті у «просторі досвіду» і «горизонт очікувань» у перехідні епохи	180
Білянський Олег (Тернопіль)	
Особливості суспільно-політичного розвитку Польщі (1991–2005 рр.)	182

СЕКЦІЯ ІІІ. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Синюк Сергій (Рівне)	
Двір волинського князя Володимира Васильковича як осередок книжної культури в історичних джерелах та українській історіографії	186
Лопацька Наталія (Рівне)	
Особливості еволюції статусу Дерманського монастиря у кінці XVI – першій половині XVII ст.	189
Капустін Гліб (Рівне)	
Детермінанти формування навчально-виховного вектора діяльності православних братств на Волині у другій половині XIX ст.	192
Тимочко Ірина (Рівне)	
Аспекти благодійницької діяльності Острозького Кирило-Мефодіївського православного братства	195
Бойчук Леся (Івано-Франківськ)	
Громадсько-політична діяльність Кирила Трильовського у період ЗУНР (1918–1923 рр.)	198
Галуха Василь (Рівне)	
Передумови та законодавче забезпечення меліорації на Волині у міжвоєнний період	202
Паврозник Тетяна (Рівне)	
Взаємовідносини партії «Сельроб» з польською владою у міжвоєнний період	205
Переходько Наталія (Рівне)	
Діяльність станцій опіки над матір'ю та дитиною у Західній Волині (1921–1939 рр.)	209
Давидюк Руслана (Рівне), Гладка Лариса (Рівне)	
Заборона Рівненської повітової «Просвіти»: причини та наслідки	211
Ткачук Ірина (Кременець)	
Роль діячів «Просвіти» в історії Волині (20-30-ті рр. XX ст.)	214
Ткачук Ірина (Острог)	
Організаційна структура та програмні засади Товариства імені Петра Могили (1931–1939 рр.)	216
Синяк Степан (Рівне)	
Участь польських парамілітарних організацій Волині в святкуваннях ювілейних дат Польської держави	219
Кравчук Дмитро (Рівне)	
Партизанський рух на Рівненщині у 1941–1944 рр.: передумови, етапи розгортання	222
Чернявський Валерій (Миколаїв)	
Качественный и количественный состав населения, вывезенного на принудительные работы в Третий рейх в 1941–1944 годах (на материалах Николаевской области)	225
Добровичинська Валентина (Рівне)	
Культурне дозвілля цивільного населення та німецьких окупантів у м. Рівному (1941–1944 рр.)	229
Мазурок Валентин (Кременець)	
Суспільно-політичні процеси на Волині на завершальному етапі Другої світової війни	232
Антонюк Ярослав (Острог)	
Керівництво і структура оунівського підпілля на Берестейщині (1944–1952 рр.)	235
Ленартович Олег (Луцьк)	
Збройна боротьба на Волині (1944–1945 рр.)	238
Вертелецька Наталія (Рівне)	
Динаміка етнонаціональної структури населення Рівненщини після Другої світової війни (1944–1953 рр.)	241
Шафрай Олена (Рівне)	
Ідеологічний контроль над освітньою галуззю західноукраїнських областей у повоєнний період	245
Скакальська Ірина (Кременець)	
Спогади Ю. Шумовського як джерело з історії діяльності духовної інтелігенції Волині першої половини XX ст.	247
Сорочинська Тетяна (Рівне)	
Становлення радянської системи педагогічної освіти на Рівненщині: спроба ретроспективного аналізу	250

Борейко Галина (Рівне)	
Професійний театр Рівного 50–60-х років XX століття	253
Ларькіна Людмила (Рівне)	
Створення комісії сприяння за дотриманням законодавства про релігійні культи на Рівненщині (1960–1965 рр.)	256
Загребельна Людмила (Острогоз)	
Християни віри євангельської на Рівненщині (60-ті – середина 80-х рр. XX ст.)	258
Соловей Олександр (Кременець)	
Кременецька тюрма як знаряддя боротьби окупаційних режимів з населенням краю	261
Томаченко Олександр (Луцьк)	
Красзнавство в системі шкільної історичної освіти	265

СЕКЦІЯ IV. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Пшеничний Юрій (Дубно)	
Керамічний комплекс ранніх слов'ян із села Липа Дубенського району Рівненської області	269
Блануца Андрій (Київ)	
Ординський посол Михайло Васильович Свиноуський та історія надання йому маєтку Свиноухи на Волині (два документи про надавчу політику Ягеллонів на українських землях Великого князівства Литовського)	271
Чекурков Василь (Рівне)	
Основні типи керамічного посуду XV – першої половини XVII ст. за результатами розкопок 2005 року в Дубні	274
Бурян Олександр (Кишинів, Республіка Молдова), Красножон Андрій (Одеса)	
Конструктивні характеристики Бендерської фортеці (XVI–XVIII вв.)	277
Войтюк Олексій (Рівне)	
Достовірність робіт Наполеона Орди на прикладі малюнків замків у Острозі, Тайкурах і Корці Рівненської області	282
Бундюченко Тетяна (Миколаїв)	
Формування демократичного світогляду М. М. Аркаса під впливом родини	284
Якобчук Світлана (Київ)	
Листування Ф. П. Матушевського до С. О. Єфремова як джерело дослідження громадського життя початку XX ст.	287
Якобчук Надія (Київ)	
Листування І. М. Каманіна з І. І. Білозерським (1903–1909 рр.) як історичне джерело	289
Березовський Олег (Київ)	
Друковані періодичні органи українських партій Наддніпрянщини (1905–1914 рр.) у вітчизняній історіографії	292
Сова Андрій (Львів)	
Символіка українських організацій «Сокіл» у Галичині (кінець XIX століття – 1939 р.)	295
Назарова Катерина (Миколаїв)	
Аграрна історія УРСР наприкінці 1920– початку 1930 років як предмет досліджень сучасної зарубіжної історичної науки	299
Зеркаль Микола (Миколаїв)	
Сучасна історіографія історії України 20-х років XX століття	303
Нефьодов Дмитро (Миколаїв)	
Історіографія підпільно-партизанського руху у Південній Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.): аналіз мемуарних джерел	306
Турчин Тетяна (Івано-Франківськ)	
Сучасна українська історіографія про умови праці та побуту українських «остарбайтерів» у Німеччині в роки Другої світової війни	309
Мармілова Ольга (Донецьк)	
«Донецький вісник» як джерело вивчення історії остарбайтерів Донеччини	312
Кондратенко Олег (Київ)	
Підготовка узагальнюючого курсу «Нариси стародавньої історії УРСР»	315
Хрящевська Людмила (Миколаїв)	
Тенденції етнодемографічного розвитку української нації у XX – на початку XXI ст.	318
Пастушенко Тетяна (Київ)	
Метод усної історії та усно історичні дослідження в Україні (Дослідження за методом усної історії в Україні: світовий досвід та вітчизняні перспективи)	321
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	326
ЗМІСТ	329

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – ***В.М. Шеретюк***

Комп'ютерна верстка – ***В.Б. Самсонюк***

Обкладинка – ***Г.В. Волохов***

Підписано до друку 29.11.2010 р.

Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.

Наклад 300 прим. Обліково-видавничих аркушів 31,7.

Замовлення № 91/1.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу

Рівненського державного гуманітарного університету,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненській державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Вип.20. – Рівне: РДГУ, 2010. – 333 с.